

Helander, Voitto & Kuitunen, Soile & Paltemaa, Lauri (toim.) (1997): *Kansalaisesta aktiiviksi, aktiivista edustajaksi. Tutkimus vuoden 1995 eduskuntavaaleista ja niiden ehdokasasetteluista*. Turun yliopisto, Valtio-opillisia tutkimuksia n:o 51, 179 s.

Kolmen Turun yliopiston politiikan tutkijan kokoomateos viime eduskuntavaalien ehdokasasettelusta on tervetullut kontribuutio usealla valtio-opin perinteisellä tutkimuslohkolla. Esitys on relevantti yhtä hyvin vaali- ja puoluetutkimuksen kuin edustuksellisuuden ja eliittien tutkimuksen kannalta. Empiirisesti monipuolisena se tarjoaa runsaasti tuoretta lisätietoa aikaisempaan kotimaiseen tutkimukseen.

Kirjan kantavaan ajatukseen eduskuntavaalien ehdokasasettelun keskeisyydestä edustuksellisen kansanvallan kannalta on helppo yhtyä. Samoin tutkimuksen tehtävänasettelun painottuminen konkreettisimmin tutkittavissa oleviin seikkoihin eli ehdokaslistojen muotoutumiseen liittyvän henkilöedustuksen toteutumiseen sekä ehdokkaiden rekrytoitumisprosessiin on perusteltu.

Monet käytännön argumentit korostavat tietenkin mielipide-edustavuuden tutkimuksen tärkeyttä politiikan tuotosten edustavuuden kannalta, mutta jo pelkästään tutkimusekonomiselta kannalta tehty raja on järkevä.

Helanderin ja Kuitusen kirjoittamassa kirjan johdantoluvussa esitellään suhteellisen laajasti myös kansainvälistä ehdokasrekrytointitutkimusta. Osin vaali- ja puoluejärjestelmäerojen ja osin ehdokasasettelua määrittävien säädösten erilaisuuden vuoksi kansainvälisestä tutkimuksesta ei ole helposti löydettävissä varsinaisia testattavaksi soveltuvia teorioita kotimaiselle tutkimukselle. Verraten väljästi tulosten tulkintaa ohjaavaksi kehykseksi omaksutaan kuitenkin Norrisin ja Lovenduskin kehittämiä ehdokasrekrytoinnin kysynnän ja tarjonnan malli, jonka perustava erottelu määrittää ehdokasasettelun joko tarjontaperusteiseksi (ehdokkaiden oman aktiivisuuden korostuminen) tai kysyntään painottuvaksi (rekrytoijien toiminnan korostuminen). Lisäksi Helander ja Kuitunen määrittävät edustavuusanalyysien keskeiseksi kysymykseksi sen, missä määrin ehdokasasettelun eri vaiheet heijastavat valikoitumisessa normaalisti havaittavia elitisoitumistendenssejä.

Sivumäärältään suhteellisesti pienimmäksi jäävä Lauri Paltemaan osuus kirjaan kohdentuu lähinnä kirjan toiseen lukuun. Jakso käsittelee hyvin perinteisellä mutta varsin tehokkaalla tavalla vuoden 1995 eduskuntavaaleissa valittujen kansanedustajien suodattamista valintaprosessin eri vaiheissa. Kuitusen ja Paltemaan kirjoittamissa jaksoissa edustavuuden toteutumista tarkastellaan empiirisesti vaaliprosessin eri vaiheissa siten, että kutakin vertailukriteeriä tarkastellaan koko väestön lisäksi viidessä eri henkilöryhmässä: ehdokasehdokkaat, karsiutuneet, ehdokkaat, tarjokkaat ja valitut. Karsiutuneiksi tutkijat kutsuvat jäsenäänestyksessä ehdokaslistoilta karsiutuneita, kun taas tarjokkaiden ryhmä muodostuu varsinaisissa vaaleissa valitsematta jääneistä ehdokkaista.

Koska tutkimuksessa oli tarkoituksenmukaista rajoittaa jäsenäänestyksiä ehdokasasettelussaan laajasti hyödyntäneisiin puolueisiin, edustavuustarkastelut perustuvat vain neljän suurimman puolueen piirijärjestöiltä saatuihin tietoihin. Turhan suppeasti kirjoitetussa aineistoesittelyssä todetaan (s. 26), että laajinta ehdokasryhmää eli ehdokasehdokkaita koskevat tiedot saatiin suurimpien puolueiden osalta lähes kaikista piireistä, joissa jäsenäänestys suoritettiin.

Tässä lukija jää kaipaamaan huomattavasti tarkempaa erittelyä, mutta tätä ei valitettavasti tarjota. Luultavasti tutkimukseen sisältyvien yli tuhannen jäsenäänestyksissä mukana olleen ehdokasehdokkaan, lähes viiden sadan ehdokkaan ja yli sadan kansanedustajaksi valikoituneen tiedot kuvaavat kuitenkin melko kattavasti koko suomalaista ehdokasasetteluprosessia.

Edustavuusanalyysien lukuisista kiinnostavista tuloksista on nyt mahdollista ottaa esiin vain muutama. Vuoden 1995 tietojen nojalla naiset pärjäsivät suurten puolueiden jäsenäänestyksissä sikäli hyvin, että varsinaisiksi ehdokkaiksi valikoitui kussakin neljässä suurimmassa puolueessa suhteellisesti enemmän naisia kuin heidän osuutensa oli jäsenäänestysten ehdokkaista. Varsinaisen naisille epäedullisen vinouttavan karsinnan toteuttivat vasta äänestäjät, jotka valitsivat useimmissa suurissa puolueissa eduskuntaan huomattavasti pienemmän osuuden naisia kuin mitä ehdokasosuuksien perusteella olisi ollut oikeus olettaa.

Sukupuolten välisiä edustavuusvinoutumia vakavampia – ainakin puhtaasti matemaattisesti tarkastellen – ovat eri-ikäisten ja eriasteisesti koulutettujen ryhmien edustavuuskysymykset. 40-54 -vuotiaiden osuus suurimpien puolueiden jäsenäänestysten ehdokkaista on kaksinkertainen (n. 60 %) vastaavan ryhmän aikuisväestöosuuteen verrattuna (n. 30 %). Tämä selittää pitkälti sen, miksi heidän osuutensa tutkittavien puolueiden kansanedustajista muodostui viime eduskuntavaaleissa

jopa lähes 70 prosentiksi! Sen sijaan iäkkäimpiä (yli 60-vuotiaita) ja kaikkein nuorimpia (alle 25-vuotiaita) ei esiintynyt kuin kourallinen kussakin ehdokkaiden valikoitumisprosessin vaiheessa.

Yhtä mittavasta sosiodemografisten ryhmien aliedustuksesta on kyse matalan ammatillisen koulutuksen saaneiden kohdalla. Korkeasti koulutettujen etulyöntiasemasta vaaliehdokkuudessa kertoo osuvasti se, että jo jäsenäänestysten ehdokkaita on mielekästä tarkastella kaikissa suurissa puolueissa erottelulla akateeminen/ei-akateeminen. Siitäkin huolimatta, että akateemisen tutkinnon suorittaneiden osuus on koko aikuisväestössä selvästi alle viidenneksen.

Koulutuksen ohella myös muut poliittisen osallistumisen tavanomaiset resurssitekijät ovat edustavuusanalyysien nojalla vahvoja valituksi tulemisen selittäjiä. Vaaleissa valitsematta jääneiden ehdokkaiden tyypillisiä tunnusmerkkejä ovat asuminen suurten asutuskeskusten ulkopuolella sekä vähäinen järjestö- ja luottamus-toimiosallistuminen. Ja kaikkein todennäköisimmin eduskuntaan tietenkin pääsee, jos on ollut siellä ennenkin. (Tätä äänestäjien vaalikäyttäytymisen konformistisuutta kaiken poliitikkokielteisyyden keskellä olisi muuten aihetta tutkia entistä perusteellisemmin. Edustavuustutkimukselta sitä ei tarvitse edellyttää.)

Kuitusen lähes kokonaan kirjoittamassa kolmannessa luvussa ilmenee ehkä selkeimmin teoksen kokoomaraporttiluonne. Esille nousee useita edellä jo viitattuja asioita ja toisaalta monet seikat ovat sellaisia, joita olisi hyvin voitu käsitellä ennen kakkosluvun empiiristä analyysia. Luvussa esiintyy myös jonkin verran sisäistä toistoa, mikä johtuu siitä, että puolueiden piirisihteereiltä kerättyä empiiristä ehdokasasetteluaineistoa käsitellään vasta jakson lopussa. Lomittamalla tätä empiriaa ehdokasasettelun formaalisten puitteiden esittelyyn luvusta olisi ehkä saanut lukijajastävällisemmän.

Näistä rakennustarkastusmoitteista huolimatta jakso on varsin kiinnostavaa luettavaa, koska se pystyy kuvaamaan varsin kattavasti suomalaisen ehdokasasettelun sääntelyä myös puolueiden sisäisten sääntöjen osalta. Lisäksi lähes sadalta, yhteensä kahdeksan eri eduskuntapuolueen piirisihteeriltä (tai vastaavalta) kerätty asiantuntija-aineisto valottaa uskottavasti ehdokasasettelun keskeisiä periaatteita ja ongelmakohtia. Muun muassa taulukko 7 osoittaa (s. 136), että perustavat sosiodemografiset tekijät – ehdokkaiden ikä, sukupuoli ja asuinpaikka – ovat lähes kaikissa puolueissa tärkeimpiä ehdokaslistojen muotoutumisen kriteerejä. Tästäkin huolimatta noin 40 prosenttia piirisihteereistä oli valmis myöntämään naisten aliedustuksen ja keski-ikäisten yliedustuksen ehdokaslistoilla.

Helanderin kirjoittama kirjan neljäs ja viimeinen luku tuo lopuksi mielekkään lisänäkökulman tutkimukseen, sillä jakso perustuu vuoden 1995 vaalien Turun eteläisen vaalipiirin ehdokkaille tehtyyn kyselyyn. Jo ehdokkuusmotiivien tarkastelu osoittaa, että sekä kysyntä että tarjonta ovat molemmat merkittäviä suomalaisessa vaaliehdokkaaksi asettumisessa. Kaksi tärkeintä ehdokkuusmotiivia olivat näet "halu vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin" ja "tiettyjen ryhmien vaatimus". Jomman kumman mainitsi tärkeimmäksi motiivikseen lähes yksi neljästä ehdokkaasta.

Edustautumisen näkökulmasta kiinnostava on myös esimerkiksi Helanderin havaitsema eroavuus edustuksenäkemyksissä perinteisen sosialistisen ja ei-socialistisen puolueblokin välillä (taulukko 13, s. 151). Sdp:n ja Vasemmistoliiton ehdokkaiden joukossa suosituin edustettava kohde oli puolue (33 %), mutta ei-socialistisella puolella koko maa (53 %). Useimmat valitsijayhdistysten ehdokkaat katsoivat sitä vastoin edustavansa ensisijassa tiettyä väestöryhmää (50 %), joten kyllä poliittisten ryhmien välillä vielä erojakin esiintyy.

Kokonaisuudessaan Helanderin, Kuitusen ja Paltemaan kirja lisää runsaasti tietämystä eduskuntavaalien ehdokasasettelusta ja edustavuuden toteutumisesta maamme parlamenttivaaleissa. Sellaisena se kuuluu jokaisen suomalaisen kansanvallan toteutumisesta kiinnostuneen henkilön peruslukemistoon. Kirjan pienten rakenteellisten puitteiden lisäksi huomautettavaa löytyy lähinnä empiiristen aineistojen sekä niistä tuotettujen tulosten dokumentoinnissa. Aineistoja selittävien taulukkojen lisäämisellä, turhan monien kuvioiden piirtämättä jättämisellä sekä kyselyissä tehtyjen kysymysten ja saatujen numerotietojen paremmalla dokumentoinnilla kirjan luettavuus olisi ollut yhä kohennettavissa.

Sami Borg